

Araştırma Makalesi**Başvuru:** 14.11.2024**Kabul:** 05.04.2025**Atıf:** Öztürk Gül, Büşra Betül ve Arslan Topakkaya. "Dilthey ve Gadamer Hermeneutiğinde Metot Problemi," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 23 (Haziran 2025): 52-69. <https://doi.org/10.55256/temasa.1585427>

Dilthey ve Gadamer Hermeneutiğinde Metot Problemi

Büşra Betül Öztürk Gül¹

ORCID: 0000-0002-4409-0023

Arslan Topakkaya²

ORCID: 0000-0002-8305-8675

DOI: 10.55256/TEMASA.1585427

Öz

Hermeneutik farklı tarihsel dönemlere bağlı olarak, birbirinden farklı felsefi bağlamlarda ele alınmıştır. Anlamanın açığa çıkması için kullanılması gereken metot ve teknik arayışı, hermeneutiğin tarihsel gelişimini etkileşimli olarak şekillendirmiştir. Bu makalede, felsefesinin odak noktası tin bilimlerini temellendirmek olan Dilthey'in hermeneutiği tin bilimlerinin metodu olarak ifade etmesi ile başlayan epistemolojik-metodolojik problemler ile Heidegger'in hermeneutiği, Varlık'ın ve Dasein'in ontolojik düzleminde değerlendirmesi ele alınmıştır. Heidegger'in anlamaya dair ontolojik yaklaşımını ve ön-anlamayı, ön-görüşü kendisine çıkış noktası alan Gadamer ise hermeneutiği felsefenin evrensel bir boyutu olarak, önyargıyla, ufuk kavramıyla temellendirmiştir. Dilthey'in tin bilimlerinde temellendirdiği metot çabası, Gadamer'in hermeneutiğinin felsefi boyutunda farklı bir bağlam kazanır. Dilthey, tin bilimlerinin metodolojisi olarak bir hermeneutik ortaya koyarken, Gadamer'in "anlama" problemine yaklaşımı, zamansal mesafenin farklılığı, ön-yargının olumlu yönü ve hermeneutik dairenin ontolojik betimlenmesinde şekillenir. Dilthey'in epistemolojik ve metodolojik hermeneutiğinde tin bilimleri, doğa bilimleri karşısında bir hesaplaşma ile konumlanırken, Heidegger'in Dasein'in hermeneutiğinden yola çıkan Gadamer için "anlama" insanın gelenek ve önyargılar ile bir başkasıyla içinde bulunduğu diyalektik diyalog aracılığıyla açığa çıkmaktadır. Dilthey ve Gadamer'in odak noktası olan anlama ve yorumlama problemi, metot düzleminde tin bilimlerinin sistem, ilke ve amaç bağlamında belirlenmesi ve sınırlarının çizilmesi ile anlamanın koşullarının felsefi ve diyalektik bakımdan temellendirilmesi ile yeniden şekillenir.

Anahtar Kelimeler: Metot, Anlama, Hermeneutik Daire, Tin Bilimleri, Varlık, Önyargı, Ufukların Kaynaşması.

The Problem of Method in the History of Hermeneutics: Dilthey and Gadamer

Abstract

Hermeneutics has been approached within various philosophical contexts depending on different historical periods. The quest for methods and techniques necessary for the emergence of understanding has dynamically shaped the historical development of hermeneutics. This article examines the epistemological-methodological issues that arise with Dilthey, who, focusing his philosophy on grounding the human sciences, expresses hermeneutics as the method of the human sciences. It also considers Heidegger's perspective, which evaluates hermeneutics on the ontological plane of Being and Dasein. Gadamer, taking Heidegger's ontological approach to understanding—particularly the notions of fore-understanding and fore-conception—as his starting point, grounds hermeneutics as a universal dimension of philosophy, centering it on the concepts of prejudice and the fusion of horizons. Dilthey's method effort, which he based on the sciences of the spirit, gains a different context in the philosophical dimension of Gadamer's hermeneutics. While Dilthey presents a hermeneutics as the methodology of the sciences of the spirit, Gadamer's approach to the problem of "understanding" is shaped by the difference of temporal distance, the positive aspect of prejudice, and the ontological description of the hermeneutic circle. While in Dilthey's epistemological and methodological hermeneutics, the sciences of the spirit are positioned with a reckoning against the natural sciences, for Gadamer, who sets out from Heidegger's hermeneutics of Dasein, "understanding" is revealed through the dialectical dialogue that a person has with another through traditions and prejudices. The problem of understanding and interpretation, which is the focus of Dilthey and Gadamer, is reshaped by determining and drawing the boundaries of the sciences of spirit in terms of system, principle and purpose on the methodological level and by establishing the conditions of understanding in philosophical and dialectical terms.

Keywords: Method, Understanding, Hermeneutic Circle, Human Sciences, Being, Prejudice, Fusion of Horizons.¹ Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. ozturkbetul54@gmail.com² Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. atopakkaya@erciyes.edu.tr

Giriş

Hermeneutiğin tarihinde adeta kırılma noktaları oluşturan Dilthey'in ve Gadamer'in 19. ve 20. yy. hermeneutiğinde yer alan metot problemi, temel olarak epistemolojik ve ontolojik yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Yöntem söz konusu olduğunda, birbirinden tamamen farklı olan iki bakış açısı hermeneutiğin bağlamını da birbirinden farklı noktalara taşımaktadır. Özellikle Dilthey'in metodolojik bir problem olarak hermeneutiği ele alışı, döneminin (19. ve 20. yy.) doğa bilimlerinin ve pozitivistizmin gelişimi ile ilişkilidir. Çünkü tin bilimleri doğa bilimlerinin, pozitivism temelli paradigma ve tekniklerinin etkisi altında ilerlemektedir. Doğa bilimlerinin kendi metotları ile elde ettiği sonuçlar, "açıklama"nın gücünü odak noktası haline getirmiştir. Ancak tin bilimleri, doğa bilimleri gibi açıklanamadığı için Dilthey'in bütün çabası da tin bilimlerini temellendirmek olmuştur. Çünkü tin bilimleri, doğa bilimlerinin metodik ve bilimsel üstünlüğü karşısında anlamadan ve anlaşılmadan uzaklaşmıştır. Dilthey hermeneutiği tin bilimlerinin metot bağımsızlığı çabası bağlamında ele alırken, Gadamer ise hermeneutiği gelenek, önyargı, diyalog içinde diyalektikle açığa çıkan felsefenin evrensel açılımı olarak betimlemiş ve hermeneutiğini metot ve teknik problemlerinden farklı bir temelde ele almış ve Dilthey'in epistemolojik metodolojik yaklaşımını eleştirmiştir. Çünkü Gadamer'de hermeneutik; metot ya da daha iyi anlama problemi değil, salt anlama problemi olarak, anlamının farklıya ulaşabilmesinin yoludur. Bu bakımdan da Gadamer'de anlama problemi varoluşsal ve ontolojik bir düzlemde ilerlemiştir. Bu makale, Dilthey ve Gadamer'in hermeneutik anlayışlarını karşılaştırarak, metot ve anlam arasındaki temel farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Dilthey'in Metodolojik Hermeneutiği

Dilthey'in metodolojik hermeneutiğinin en önemli problemlerinden biri, "Tin Bilimleri"nin (Geisteswissenschaften) temellendirilmesidir. Dilthey, bilimsellik söz konusu olduğunda, doğa bilimlerinin ön planda bulunmasına karşılık, tin bilimlerini temellendirerek, tin bilimlerinin yöntemlerini ve ilkelerini belirlemeye çalışmıştır. Tin bilimlerinin temellendirilmesi ise doğa bilimlerinin metot ve tekniklerinin hakimiyetinden çıkarılan tin bilimlerine ait bir epistemolojinin kurulmasına bağlıdır. Doğa bilimlerinin metotlarından ayrılması gereken tin bilimlerinin temellendirilmesi, kendine ait bir epistemolojik yaklaşımdan geçmektedir. Epistemoloji söz konusu olduğunda ise bilginin temeli Dilthey için salt empirizm ya da rasyonalizm değildir. Aksine Dilthey'in epistemolojisi empirizmin ve rasyonalizmin orta noktasındadır. Böyle bir epistemoloji ise insanın yaşamıyla ve yaşantılarıyla yakından ilgilidir. O kendi bilgi teorisini iki uç görüşün çarpışmasından ya da sentezinden elde etmiştir. "Elde ettiği bu teori, sadece empirik değil aynı zamanda "hayat" kavramıyla iç içe olmalı; akla da gerektiği kadar önem vermelidir."³ Empirizmin savunduğu dışsal deneyim ile rasyonalizmin savunduğu içsel deneyim bir arada hareket ederek bilgiyi oluştururlar. Çünkü "Deneyim" (Erfahrung) kavramının içsel ve dışsal olmak üzere iki yönü vardır. Deneyim hem deneyden gelen verileri hem de yaşantıyı ve yaşantıların içselleştirilmesini ele alır. İçsel deneyim bağlamı, tin bilimlerinin epistemolojisinin merkezini meydana getirmektedir. "İçsel deneyim ona düşüncesinin sağlam temelini sağlar. Tüm deneyimler, bilincimizin koşulları tarafından belirlenir."⁴

Dilthey hermeneutiğinde insanı salt epistemolojik bir özne olarak değil, epistemolojisinin yanında tarihselliği ve tinselliği ile bir arada değerlendirmektedir. Çünkü Dilthey, tarihsel aklın eleştirisini yapmaktadır. Dilthey, felsefe tarihinin önemli filozoflarından biri olan Kant'ın bilen öznesini ve epistemolojisini eleştirmektedir.⁵ Dilthey'in öznesi, bilen bir özne olarak aynı zamanda tarihseldir, tinseldir ve bütün yaşantılarının bağlamını oluşturan bir hayat akışı içindedir. "Bilen özne artık Kant'ta olduğu gibi bilginin zamanüstü şartlarının imkanıyla karakterize

³ Arslan Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi* (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 15.

⁴ Ludwig Stein, "Historical Optimism: Wilhelm Dilthey," *The Philosophical Review* 33/4, (1924): 329-344, burada 337.

⁵ Bu noktada belirtmek gerekir ki Dilthey, empirizmin dış deney ve tecrübe aşamalarını kabul etmektedir. Ancak onun epistemolojisi, deneyin ve dış tecrübelerin yanında insanın tinselliği ve tarihselliği üzerine kuruludur. Dilthey'in bilen-tarihsel öznesinin, salt bilen öznenin en büyük farkı, yaşam ve yaşantıları da beraberinde taşımasıdır.

edilmemektedir.”⁶ Dilthey felsefe tarihinde yer alan Locke, David Hume, Kant gibi filozofların epistemolojik yaklaşımlarını tek yönlü bilgi teorisi olarak nitelendirmektedir. Yalnızca deney ya da bilgi odaklı epistemoloji sistemleri bireyin yaşamını, tarihsel ve tinsel dünyasını göz ardı etmektedir. Tek yönlü epistemolojik yaklaşımlarda akıl, tarihsel bağlamından koparılmış ve geçmiş, şimdi ve gelecek ile olan bağlantı noktaları kopmuştur. Çünkü akıl, bütün iç ve dış deneyimlerinin yanında tarihseldir. “Locke, Hume ve Kant’ın tasarladıkları bilen öznenin (suje) damarlarında hiç de gerçek kan dolaşmaz; tersine, bu öznenin damarlarında katkısız bir düşünme etkinliği sayılan akıl’ın imbibikten geçirilmiş/arındırılmış özsuyu dolaşır.”⁷

Dilthey’e göre Locke, Hume ve Kant gibi filozofların öznelarının damarlarında gerçek kan dolaşmaz. Çünkü onlar insanın tarihselliğini, tinselliğini ve yaşantı bağamlarını göz ardı etmektedirler. Bu bakımdan epistemolojik olarak temellendirilen tin bilimlerinin nesnesi olan bireysel ve nesnel tinin kavramları, ancak doğa bilimlerinin yöntemlerinden ayrıldığında, özne tarihselliğine ve tinselliğine kavuşacaktır. Tin bilimlerinin temellendirilme problemi ise, yöntem ve metot zemininde gerçekleşmektedir. Çünkü doğa bilimleri ve tin bilimleri arasındaki yöntem farklılıkları saptandığında, tin bilimlerinin sınırları da belirginleşecektir. Bu bağlamda asli konusu “insan” olan tin bilimlerinin temellendirilerek, doğa bilimlerinin yöntem ve tekniklerinden bağımsızlaşması, insanın kendini ve hayatını anlamasına yardımcı olmaktadır. Çünkü insanı anlamak ve anlamlandırmak, tin bilimlerinin temelini oluşturmaktadır. “İnsanı anlamak istiyoruz. Diğer tüm nesnelerle ilgili açıklama yapmak ilgi çekicidir; burada insanlarla ilgili olarak, anlamaya yönelik bir ilgi bulunur.”⁸ Tin bilimlerinin anlaşılmasından dolayı, insan yaşamı ve yaşantıları deneysel veriler ve niceliksel analizlerle açıklanamaz. Doğa bilimleri deneysel verilerini neden-sonuç ilişkileri ile açıklarken, insanın ve hayatın anlaşılması söz konusu değildir. Çünkü olaylar arasındaki bağlantılar tarihsel değil, bilimsel açıdan neden-sonuç ilişkilerine dayanmaktadır. Tin bilimlerinin verileri ise mekanik açıklamalara indirgenemez. Tin bilimlerinin nesnesi anlamamanın gücü ile insanın hayatı, yaşantıları ve tarihidir. “Nasıl doğa bilimleri doğanın sırlarını sınırlı ama emin bir biçimde gün ışığına çıkardıysa, şimdi de yaşamın sırlarını açıklamayı hedefleyen, bilimsel olarak geliştirilmiş bir “anlama”nın gücüne tanık oluyoruz.”⁹

Tinin dünyası anlamaya dayalıdır, anlaşılmaya açıktır ve insanın tinsel-tarihsel dünyasını oluşturur. İnsan hayatını meydana getiren anlam, değerler ve amaçlar ancak tinsel, toplumsal ve tarihsel bir perspektivizm ile anlamlandırılır. İnsan bir metni, pasajı, sanat eserini ya da kendini ve başkalarını içsel deneyimleri ve tinsel dünyası ile anlamaya çalışır. Dışsal ve içsel deneyimler, yaşantılarla içselleştirilerek, anlamaya dayalı bir bütün oluşturulur. “Duyulara dıştan verili olan işaretler aracılığıyla içsel gerçekliğin bilinmesini sağlayan bu yönteme *anlama* diyoruz.”¹⁰

Doğa bilimleri, kendi alanına uygun bir metot ve teknikle verileri analiz ederken, tin bilimleri de kendi yöntemine ait olan “anlama” ile hareket etmelidir. Tin bilimlerinin yöntemi ise “Hermeneutik”tir. Tin bilimlerinin temellendirilmesi metodolojik hermeneutik ile mümkündür. “Hermenötik, kültürel yaşamın tüm alanına ilişkin genel bir yorum teorisi olmalıdır. Bu haliyle hermenötik, insan araştırmaları (Geisteswissenschaften) için metodolojik temeli sağlamaktadır.”¹¹ Tin bilimlerinin metodu olan hermeneutik, insanı anlamamanın gücü ile hayat, tarih, toplum ve kültür bağlamında değerlendirir. Hermeneutiğin nesnesi hayat, yaşam, yaşantı-ifade-anlam ilişkileridir.¹² Tin bilimlerinin

⁶ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 23.

⁷ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem. (İstanbul: Notos Kitap, 2011), 16.

⁸ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutics and the Study of History Selected Works Volume IV* (New Jersey, USA: Princeton University, 1996), 229.

⁹ Hans-Georg Gadamer, “Tarih Bilinci Sorunu” *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım* içinde, çev. Taha Parla (İstanbul: Deniz Yayınları, 2008), 206.

¹⁰ Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, 93.

¹¹ James Risser, *Hermeneutics and the Voice of the Other, Re-reading Gadamer’s Philosophical Hermeneutics*, (Amerika: State University of New York, 1997), 57.

¹² Yaşantı, ifade ve anlam kavramları, karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Yaşantı-ifade-anlam ilişkisi, kendisini “yaşam ifadeleri”nde (Lebensausserungen) gösterir. Yaşam ifadeleri ise tinsel dünyanın nesnelerini meydana getirmektedir. Yaşantı, ifade ve anlam ilişkisi tekil ve nesnel yapılarda, tinsel dünyanın yansımalarında, hareketlerde, eserlerde (felsefe ve edebiyat) açığa çıkar. Tin bilimlerinin yöntemi hermeneutik ise yaşam ifadelerini tarihsel-sosyal-tinsel bağamları ile beraber değerlendirir.

yöntemi olan hermeneutik, insanın hayatını dinamik, tarihsel-sosyal bir yapı olarak anlamaya ve yorumlamaya çalışır. Metot olarak hermeneutik, toplumun ve tarihin bütün bağlantı noktalarında (Zusammenhang) bulunmaktadır. Anlamaya dayalı olan tin bilimlerinin verileri hayatın bağlantı noktalarında, yaşantı birliklerinde, hayatın bütünselliğinde bulunur. Hayatın, tarihin ve toplumun bağlantı noktaları ise hermeneutik yöntemin merkezini oluşturan “hermeneutik çember” kavramı ile anlamlandırılır.

Hermeneutik çember yalnızca metnin çözümlenmesinin ve anlamlandırılmasının değil, aynı zamanda bireyin kendini, başkalarını, yaşantılarını ve hayatını yorumlamasının da bir metodudur. “Yorumlama sanatı anlam-özne ve anlaşılan şey arasında gerçekleşen bir çember içinde gerçekleşir.”¹³ Hermeneutik çemberde anlam bir parça-bütün ilişkisinde meydana gelir. Anlama, bütün ve parça arasındaki karşılıklı etkileşimden açığa çıkmaktadır. Anlama, sabit ve durağan bir yapıda olmadığı için hermeneutik bir dairede kendini yeniden anlamlandırır ve yeniler. Hermeneutik döngüde kendini açan anlam, katmanlarla derinleşir ve zenginleşir. Parçalardan hareketle, bütün anlaşıldığı için bütün de tekil bağlamlardan oluşmaktadır. Bütünün anlaşılması ve yorumlanması, parçaların anlamlandırılmasından geçmektedir. “Özel olan bütüne atıfta bulunularak anlaşılmalıdır ve yine de bütünün anlaşılmasına ilk olarak özelin anlaşılması yoluyla aracılık edilir.”¹⁴ Hermeneutik çemberin parça ve bütün ilişkisi tarihselliğe, toplumsallığa ve çağın tinsel dünyasına göre değişir. Çünkü toplumsal, tinsel ve tarihsel yapılar transandantal değildir. İnsan toplumsal ve tarihsel bir varlıktır ve bu varlığını başkaları ile beraber paylaşır. İnsan, içsel ve dışsal deneyimlerini belirli bir kültür dünyasında gerçekleştirdiği için kendi tinsel dünyasını, başkalarının davranışlarıyla, hareketleriyle inşa eder. Bu noktada birey, başkalarının yaşadıklarını içselleştirir, kendi yaşantıları ile özdeşlik kurar ve bir duygudaşlık ilişkisi oluşturur. “Biz insanların ruhsal durumlarını, davranışlarına, seslerine ve vücut hareketlerine göre kavrar ve içselleştirerek anlamaya çalışırız.”¹⁵

Dilthey’in tin bilimlerinin metodu olarak hermeneutiği seçmesi, yöntem problemini salt metin ile sınırlamadığının bir göstergesidir. İnsanın yaşantıları ve içsel deneyimleri empirik ve mekanik yöntemlerle açıklanamadığı için metodolojik hermeneutik yaşamın bütün anlam bağlamını kapsamaktadır. Çünkü tin bilimleri, en genel anlamıyla, bireyin kendini ve tinsel dünyasını anlamasına yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan herhangi bir metnin çözümlenmesine ve anlamlandırılmasına benzer olarak; yaşam, yaşantı ve tarih gibi hayatın anlamını oluşturan parçalar da sözcükler, pasajlar gibi anlaşılmaya ve yorumlanmaya açıktır. Böyle bir anlama, insana ait bütün bir tinsel-sosyal-tarihsel dünyayı içine alır. “Bu anlama, bir çocuğun agulamasını anlamaktan Shakespeare’in Hamlet’ini veya Kant’ın Salt Aklın Eleştirisini anlamaya kadar uzanır.”¹⁶ İnsanın çocukluktan itibaren içinde bulunduğu anlama sürecini ya da yaşantılarını içselleştirmesi, anlama yönteminin farklı seviyelerinde kendini açığa çıkarır. Tin bilimlerinin yöntemi olarak anlamanın birbirinden farklı dereceleri mevcuttur. Anlamanın dereceleri ise elamanter (temel, günlük) anlama ile yüksek anlama arasındadır. Anlama, elamanter anlamadan, yüksek anlamaya doğru bir geçiş sürecinde meydana gelmektedir. Bu bakımdan bireyin içsel ve dışsal deneyimleri arasında anlam bakımından bir uyumsuzluk meydana geldiğinde “anlayamama durumu” ortaya çıkar. “Yaşamada belirsizlikler, zorluklar, çelişkiler meydana gelir ve bunlardan ötürü “dışlaştırma ile içsel olan arasındaki normal bağ” burada zedelenir.”¹⁷ Elamanter anlamada oluşan belirsizlikler bir anlam karmaşasına sebep olur ve böyle bir durumda yüksek anlama formuna doğru bir geçiş başlar. Elamanter anlama, temel ve günlük anlama formu olarak, tekil bir ifadenin anlaşılmasıdır. “Temel formu Dilthey, tek tek yaşantı ifadelerinin anlamlandırılması olarak tanımlar.”¹⁸ Yüksek anlamada ise anlama, birden fazla tekil ifadenin bir araya gelerek bir bütünü meydana getirdiği yapıda kendini gösterir. Elamanter anlama formunun

¹³ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 198.

¹⁴ Dilthey, *Hermeneutics and the Study of History Selected Works*, Volume IV, 148.

¹⁵ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 182-183.

¹⁶ Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, 94.

¹⁷ Otto Friedrich Bollnow, “İfade ve Anlama” *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* içinde, çev. Doğan Özlem (Ankara: Ark Yayınevi, 1995), 94.

¹⁸ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 185.

sınırı tekil ifadelerde açığa çıkarken, yüksek anlamada bu sınır dış koşullara ve dışlaştırmalara bağlı olarak değişir. “Yüksek anlama formu aynı zamanda tinsel ürünlerin anlaşılması için de gereklidir.”¹⁹ Elemanter anlamada doğru-
dan anlama yer aldığı için içindeki parçalar ve tekillikler, yüksek anlamaya doğru giderek, bütünü meydana getirir. Bu noktada parça ve bütün ilişkisi hermeneutik çemberin içinde anlamlandırılır.

İnsan belirli bir ortaklaşalık ile “nesnel tin” içerisinde eylemlerini, değerlerini, amaçlarını gerçekleştirir. Nesnel tin bireylerin jest ve mimiklerinden, hukuk, devlet, sanat, din ve felsefeye dek uzanmaktadır. Nesnel tin insanın tarihsel-toplumsal yaşantılarını, tekil bağlamlarını ve birlikteliği kapsamaktadır. “Bu kavramdan bireyler arasından meydana gelen ortaklığın kendisini algısal dünyada nesnelleştirmesini anlıyorum.”²⁰ Nesnel tinin içinde Ben, kendisini Sen’in varlığında ve tinselliğinde birleştirir. Nesnel tinin içindeki tekil bağlam, nesnel tinin katmanlarında bulunan tinsel birliktelik ve ortaklaşalık ile anlaşılır. Böyle bir tinsel birleşim ile Ben, Sen’de hem kendini hem de başkalarını anlar. Tin kendini nesnel yapıda gösterdikçe, öznelarasında bulunan tinsel ve tarihsel ortaklaşalık görünür hale gelir ve nesnelleşir. “Tin kendini nesnelleştirdiği her şey, Ben’de ve Sen’de ortak olan bir şey taşır.”²¹ Nesnel tin insanın yaşantılarından, hayatından ve deneyimlerinden bağımsız ve aşkın değildir. Aksine nesnel tin bireylerin eylemlerinden, değerlerinden ve amaçlarından meydana gelir. Bireyin nesnel tin içindeki yaratımları, üretimleri tinin üzerinde değildir. Çünkü nesnel tin, tin bilimlerinin nesnesini meydana getirmektedir. “Tin bilimleri kendi nesnesiyle dışsal bir ilişki kurmaz, kendi nesnesiyle yapısal anlamda bir uyum gösterir.”²²

İnsanın yaşantılarını, hayatının bütünü ve tarihsel-tinsel olayları anlayabilmesini sağlayan kategoriler bulunmaktadır. Hayatın anlamlandırılmasına yardımcı olan bu kategoriler, Kant’ın kategorilerinin aksine, yaşantılardan oluşur ve tarihseldir. “Dilthey hayatın anlaşılması için üç farklı düşünce kategorisinden bahseder. Bunlar değer, amaç ve anlam kategorisidir.”²³ Dilthey’in “anlam, değer ve amaç” kategorileri “zaman” kategorisinin bağlamında açığa çıkar ve hayatın bütününe anlaşılmasını sağlar. “Zamansallık Dilthey’de hayatın belirleyici ilk kategorisidir ve hayatla ilgili diğer kategoriler içinde zaman asli bir kategori olarak karşımıza çıkar.”²⁴ Bu kategoriler hayata karşı yabancı etkenler gibi değil, aksine onun özünü oluşturan unsurlar olarak hayata yönelirler. “Bunlarda soyut olarak ifadesini bulan davranış, hayatın anlaşılmasına dair kapsamlı müdahale noktalarıdır.”²⁵ Dilthey’in kategorileri insanın toplumsal, tinsel, tarihsel ve kültürel dünyasını göz ardı etmeyen kategorilerdir. Bu kategoriler, hayata ve tarihe ait olan kategorilerdir. Anlam kategorisinde, mana ile geçmiş zamanda gerçekleşen yaşantılar, “hatırlama” aracılığıyla gözden geçirilir. Çünkü anlam kategorisi ile parça ve bütün ilişkisi temellendirilir. Değerler pozitif ya da negatif olarak hayatın içindeki tinsel, zamansal ve tarihsel gerçeklikleri yansıtır. “İnsan anlam, amaç ve değer olmadan yaşayamaz. Onun hayatı ilk olarak bu kategoriler sayesinde bir anlam kazanabilir.”²⁶ İnsan zamansallığının içinde yaşantılarına bağlı olarak geleceğe dönük amaçlar, hedefler belirler. Birey geçmişteki hatırlamaları ile şimdiki zamanda değer oluşturur ve geleceğe yönelir. Böyle bir zamansallık insanın hayatının bağlantı noktalarının temelini oluşturur. Dilthey’in vurguladığı zamansallık ise doğa bilimlerinin niceliksel zamanı değil, hayatla ilgili olan gerçek bir zamandır. Hayata ait olan gerçek zaman, yaşam ve yaşantıların akışında temellenir ve dışsal koşullarda ölçülemez. Yaşam akışında açığa çıkan hatırlamalar hayatın zamansallığında şimdiki zamanın değerlerine taşınır. “Kendini zamanda oluşturan her bağlamda akışa dair bir hatırlama vardır. Akış her tarihsel bağlamın temel özelliğidir.”²⁷ İnsan zamansal ve tarihsel bir varlık olduğu için yaşam akışı tarihin içinde gerçekleşir. Tin bilimlerinin nesnesi ve konusu olan yaşantılar, tarihsel-toplumsal olaylar ve deneyimler tarihsel akışı etkilemektedir. İnsan, tarihin içinde tarihi

¹⁹ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 185.

²⁰ Wilhelm Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, çev. Arslan Topakkaya. (Ankara: Fol Yayınları, 2021), 177.

²¹ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 177.

²² Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 224.

²³ Topakkaya, *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*, 49.

²⁴ Arslan Topakkaya, *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 228.

²⁵ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 206.

²⁶ Topakkaya, *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman*, 232.

²⁷ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 244.

yaşarken aynı zamanda tarihi yönlendiren ve onu yapan kişidir. İnsan kendisini, içinde bulunduğu bağlamı tarihte tanır. Yaşantılar bireyin yer aldığı tarihsel bir perspektif ile konumlanır. Tarihsel bir anlama ise tin bilimlerinin metodu ile gerçekleşir. Dilthey'in metodolojik hermeneutiği, onun felsefesinin odak noktasını oluşturur. Metodolojisinin hedefi ise tin bilimlerinin temellendirilerek, anlamının nesnel koşullarını konumlandırmaktır. Bu noktada Dilthey tin bilimlerini metodolojik ve epistemolojik yönden temellendirirken, hermeneutiği yaşantılarla, tarihsel bağlamla, kültürle diyalektik bir ilişkide değerlendirir. Dilthey hermeneutiğinin merkezini oluşturan metodolojik çaba ise tin bilimlerinin doğa bilimlerine karşılık sınırlarının ve ilkelerinin belirlenmesine yönelik bir alan oluşturmıştır. Dilthey'in metodolojik hermeneutiğinden sonra Gadamer'in felsefi hermeneutiğini önceleyen Heidegger, hermeneutiği Dasein'in varolma durumu olarak, ontolojik bir düzlemde değerlendirmiştir.

2. Heidegger ve Dasein'in Hermeneutiği

Heidegger ile birlikte hermeneutik, Dilthey'in epistemolojik metodolojik yaklaşımından uzaklaşarak, ontolojinin bağlamında temellendirilmiş ve "Varlık" ile ilişkilendirilmiştir. Artık hermeneutik tin bilimlerinin yöntemi değildir; hermeneutik, Dasein²⁸'in bir var olma hali olarak ontolojik bir problemdir. Varlığın anlamının ne olduğu sorusu ve anlama ve yorumlama bağlantısı asli olarak Dasein ile ilişkilidir. Çünkü Dasein kendi varlığı ya da diğer varolanlar hakkında sorular sorabilen, anlayan, düşünen, yorumlar yapan bir varolandır. "Başka varlık imkanlarının yanı sıra soru sorma varlık imkanına da sahip olup, hep bizzat bizler olan bu varolana, terminolojik olarak Dasein diyoruz."²⁹ Hermeneutiğin epistemolojik bir problem alanında, metot olarak ele alınması, Dasein'in, hermeneutikle ve varlıkla olan bağının göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Heidegger'in felsefesinin merkezini oluşturan Varlık problemi³⁰ "varlığın anlamının ne olduğu" sorusu ile ilişkilidir. Varlık (Sein) diğer bütün varolanlardan (Seienden) farklı bir yapıda olduğu için kendine ait bir anlam bağlamında yer almaktadır. Varlığın anlamının ne olduğu sorusu anlayan, anlamlandıran, yorumlar yapan Dasein tarafından fundamental ontoloji ile sorgulanmalıdır. Dasein, anlamaya sahip bir varolan olarak zamansallığı, tarihselliği, sonluluğu anlayabilir ve yorumlayabilir. "Anlama ve yorum orada varlığın ontolojik bileşimini oluşturduğu için anlam, anlamaya has ifşa oluşun formel, ontolojik çerçevesi olarak anlaşılmalıdır."³¹ Dasein dünya-içinde-varlık olarak birtakım olanaklara ve imkanlara sahiptir. Dasein'in herhangi bir şeyi, bir şey olarak anlaması ve yorumlaması, onun olanaklarını ve imkanlarını anlamlandırmasına bağlıdır. Dasein'in kendi varlığını ve varlıkla olan ilişkisini çözümlemesinin metodu ise fenomenolojidir. Dasein'in fenomenolojisinin yöntemi ve tekniği ise fenomenolojik hermeneutiktir. "İnsan varlık analizinin metodu fenomenolojidir. Buna karşın insan varlık fenomenolojisinin (Phänomenologie des Daseins) metodu ise hermeneutiktir."³² Heidegger Dasein'in betimlenmesini ve Varlık'ın anlamının ne olduğunun metodunu, bilimsellik ya da nesnellik ilkelerine göre değil, salt anlama üzerine oluşturmıştır. Heidegger'in fenomenolojik hermeneutiği, ontolojik problemler çerçevesinde anlama, yorum ve varoluş ile bağlantılıdır. Dilthey'in tin bilimlerinin metodu olarak temellendirdiği hermeneutik, Heidegger'in ontolojik yaklaşımıyla Dasein'in varolma biçiminin ve varoluşunun en asli özelliği olarak açığa çıkmaktadır. Dilthey'in tin bilimlerinin metodu olarak hermeneutiği, epistemolojik bağlamı ya da hermeneutik çemberi Heidegger'de bir bilgi ifadesi olarak değil, Dasein'in kendini, başkalarını, içinde bulunduğu dünyayı anlama formudur. Hermeneutik anlama, yorumlama ve tefsir etme biçimi olarak varolmanın gizini açmaktadır. "Dasein fenomenolojisi,

²⁸ Heidegger'in felsefesinin ve hermeneutiğinin temel kavramlarından biri olan Dasein, insan varlığını ifade etmektedir. "Da" şurada ve "Sein"da olmak demektir, dolayısıyla "Da-Sein" "şurada-olan"dır. (Barbara Bolt, *Yeni Bir Bakışla Heidegger*, çev. Murat Özbank. (İstanbul: Kolektif Yayınları, 2015), 27. Dasein, diğer bütün varolanlardan hem kendi varlığını hem de başka varolanları irdelemesi ve sorgulaması bakımından ontolojik olarak farklı bir bağlama sahiptir. Dasein "şurada" olandır ve "orada" olan olarak Varlığın anlamının ne olduğu üzerine düşünebilir. Varlığın gizini açabilecek olan Dasein, şurada olan olarak, dünya-içinde-varolma durumundadır.

²⁹ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten. (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2011), 7.

³⁰ Bu noktada Heidegger, özellikle Kartezyen felsefeden itibaren kabul gören, epistemolojik varlık yaklaşımını, dekonstrüksiyona uğratarak, ontolojik bir varlık anlayışı temellendirmiştir. Descartes'in cogitosu ile değerlendirilen varlık'ın, epistemolojinin sınırlarının içinde kalması, insanın varlıktan, anlamadan ve yorumlamadan uzaklaşmasına sebep olmuştur.

³¹ Martin Heidegger, "Anlama ve Yorum" *İnsan Bilimlerine Prolegomena Dil Gelecek ve Yorum* içinde, der. Hüsametdin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), burada 308.

³² Arslan Topakkaya, "Felsefi Hermeneutik," *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* sayı: 4 (Aralık 2007): 75-92, burada 83.

kelimenin asli anlamıyla hermenötiktir, yani tefsir etme işiyle alakalıdır.”³³ Anlama ve yorum Dasein’in varlığına sonradan eklenen bir şey değildir. Anlamlandırma ve yorumlama, insan varlığının asli yapısına aittir. Anlama, Dasein’a ait olan en temel eksistensiyaldır. Dasein’in zamansallığını, tinselliğini ve tarihselliğini meydana getiren unsurlar salt bir bilimin nesnesi ya da kavramları olarak görülemez. Dasein’in “Anlama” kavramı, varlığı ve varoluşunun getirdiği imkân ve olanakları anlaması ve anlamlandırması; bir metni, sanat eserini yönergeler ışığında yorumlamaktan farklıdır. Anlama, Dasein’a sunulan araçsal, ilkesel kurallar bütünü değildir. “Burada anlama, insani düşünmenin herhangi bir tutumu değildir artık. Tersine, insan varoluşunun temel devinimidir.”³⁴ Dünya-içinde-varlık olarak Dasein kendi varlığında hermeneutiği barındırdığı için Dasein her adımda anlama ile birlikte hareket eder. Bu bağlamda Heidegger’in ontoloji temelli hermeneutiği, hermeneutiğin tarihsel seyrinde büyük bir aşama olmuştur. Dasein’in varlığını, varoluşunu, fırlatıldığı olanaklarını anlamlandırdığı hermeneutik, Gadamer’in felsefi hermeneutiğine giden yolu açarken, aynı zamanda hermeneutiğin metot olarak değerlendirilmesinin seyrini değiştirmiştir.

3. Gadamer ve Felsefi Hermeneutik

Gadamer’in magnum opus’u “Hakikat ve Yöntem” eseri ile hermeneutik, Dilthey’in tin bilimlerinin yöntemi olan metodolojik hermeneutiğinden farklı olarak ontolojik bir bağlamda ele alınmıştır. “Dilthey, Geisteswissenschaften’in farklı inceleme nesnesi ile yöntemleri arasında bir bağlantı kurma teşebbüsünde bulundu. O, bir problem-merkezli metodoloji ortaya koydu.”³⁵ Gadamer felsefi hermeneutiği, herhangi bir metin çözümlemesi veya tin bilimlerinin bilimselliği ile sınırlandırmaz. Hermeneutiğin temel hedefi, anlamayı doğru bir şekilde geçerli kılacak ilkeler ve teknikler bütünü belirlmek değildir. Aksine hermeneutiğin merkezi “anlama”nın kendi yapısını ontolojik olarak kavrayabilmektir. Bu bakımdan Gadamer’in hermeneutiği kural, metot ve yönergelerle³⁶ hareket etmekten ziyade “anlama”nın ontolojik yönüne değinmekten geçer. Gadamer’in felsefi hermeneutiğinin amacı metodolojik ve epistemolojik bir temellendirme değildir. Onun hermeneutiği felsefi bir bağlamda, evrensel bir ontolojiye dek uzanır. Bu noktada hermeneutiği yöntemle değerlendirmek, hermeneutiğin derinliğini ve genişliğini sınırlandırmak demektir. “Geleneksel hermenoytik anlamamanın ait olduğu ufku yersiz bir biçimde daraltmıştır.”³⁷ Anlama salt tin bilimlerinin metodu olarak değil, bütün disiplinleri içine alacak şekilde tarihsel, tinsel, toplumsal, kültürel, dilsel ve ontolojik bir kavramdır. “Anlama” kavramını yalnızca bilimsel bir sistem üzerinde oluşturmak, hermeneutiğin ait olduğu felsefi temeli göz ardı etmek demektir. Çünkü anlamak insanın bütün bir varlığını, varoluşunu ve hayatını içine alır. Anlamak, teorik ve metodik olarak belirlenemediği için hayatın içinde ancak hermeneutikle beraber deneyimlenir. “Anlamak, kavramların hiçbir dahli olmaksızın dolaysızca hayata katılmaktır.”³⁸ Anlamamanın nesnesi teorik, pratik ve metodolojik olarak anlaşılmaya çalışılırken, anlamaya konu olan şeyin asli anlamı ve yorumu kaybolmaktadır. Anlamanın kendi bağlamından ve yapısından uzaklaşmak ise hayat tecrübelerinin odak noktasını hakikat yerine yalnızca yönetime bırakmasına sebep olur. Felsefi hermeneutiğin amacı anlamamanın temellerini ve metotlarını belirlemeye çalışmak değildir. Anlamamanın metodolojisini saptayabilmek için araştırma nesnesi olarak ele almak, Kartezyen felsefeden itibaren, felsefe tarihinde süregelen bir yaklaşımdır. Felsefi hermeneutik nesnel bir bilgiye ulaşabilmek için sınırlandırılmaz ve kontrol altında tutulamaz. Çünkü hermeneutik tecrübeler ve hermeneutiğin

³³ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 38.

³⁴ Hans-Georg Gadamer, “Hermeneutik,” çev. Doğan Özlem, *Cogito “Hermeneutik”* 89, (2017), 43-58, burada 50.

³⁵ Dieter Misgeld, “Gadamer’in Hermeneutiği Üzerine” *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde, der. Hüsamettin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), burada 78.

³⁶ Gadamer hermeneutiğin tarihinde yer alan metot, teknik, kural tartışmalarını göz ardı etmez. Hermeneutiğin tarihinde yer alan metodolojik tartışmaların her biri hermeneutiğin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Ancak Gadamer’in hermeneutiği söz konusu olduğunda belirtmek gerekir ki, hermeneutik anlamın açığa çıkarılması için kullanılan bir yöntem ya da teknik arayışı değildir. Gadamer, hermeneutiğinin metodolojik bir hedefinin olmamasını *Hakikat ve Yöntem*’in önsözünde şöyle ifade eder: “Ben daha eski zamanların hermenoytiği tarzında anlamaya kılavuzluk edecek bir el kitabı üretmek niyetinde değildim. Anlam bilimlerinin metodolojik prosedürüne yön vermek şöyle dursun, onu tasvir edecek bir kurallar sistemi geliştirme arzusunda da değildim.” (Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Baskıya Önsöz*, 41.).

³⁷ Hans-Georg Gadamer, *Hakikat ve Yöntem Birinci Cilt*, çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan. (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008), 362.

³⁸ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem Birinci Cilt*, 294.

evrensel boyutu metotların kontrollerinin dışındadır. Hermeneutik tecrübe insanın kendisiyle, başkalarıyla ve dünyayla kurduğu bağla ilişkili olduğu için anlamanın geniş ufkunda anlamlandırılır. Heidegger'in fenomenolojik hermeneutiğinde ortaya koyduğu Dasein'in var olma şekli olan anlama, Gadamer hermeneutiğinde de insanın var olma durumu olarak, belirli bir etkin tarih ilkesi (Wirkungsgeschichte) ile açığa çıkar.

Her insan anlama perspektivizmini etkileyen, yönlendiren ve şekillendiren bir tarihsel etki ile hareket eder. Hakikatin hermeneutik tecrübesi, metodun analizleri tarafından değerlendirilemediği için anlama, daima belirli bir tarihselliğin etkisi ile gerçekleşir. Anlamanın konusu olan herhangi bir metin, pasaj, sanat eseri ya da karşımızdaki bir başkasıyla ilgili olan anlamanın koşulları her zaman tarihin etkisi ile biçimlenir. "Tarihsel bir fenomeni hermenoytik durumumuzun karakteristiği olan tarihsel mesafeden anlamaya çalışırken, zaten tarihin içinde ve etkisi altındayızdır."³⁹ Tarihsel etki ilkesiyle artık anlama, nesneye ulaşabilmek için seçilen bir metot değil, insanın kendi varlığında anlaşılan şey ile beraber olmasından meydana gelen bir oluşumdur. Etkin tarih bilinci anlamanın ölçülemeyen hareket alanını meydana getirir. Tarihin içindeki etkin bir bilinç, "tarihsel olarak etkin bilinç" (Wirkungsgeschichtliches Bewusstsein) anlamanın en temel yapıtaşlarını oluşturur. "Tarihin etkisi altındaki varlığın bilinci (Wirkungsgeschichtliches Bewusstsein) öncelikle hermenoytik durumun bilincidir."⁴⁰ İnsan tarihin etkisi altında, bir gelenek ve otorite içerisinde bulunur. Anlamanın bağlamı ise karşı karşıya kalınan bir metnin, sanat eserinin ya da bir başkasının, ötekinin ait olduğu tarihten ve gelenekten hareketle oluşur. Bu noktada Gadamer, Heidegger'in hermeneutiğinde, anlamaya ait olan "anlamanın ön-yapısı" unsurunu anlamanın merkezi olarak ele alır. Çünkü anlamanın ön-yapısı ile hermeneutik dairenin ontolojik boyutu açığa çıkmaktadır. Heidegger'in hermeneutiğinde, hermeneutik daire Dasein'in varlığına ait varoluşsal bir ifade biçimidir. Hermeneutik daire, bilginin açığa çıkması için kullanılan bir metot değildir. "Heidegger'in hermenoytik refleksiyonunun amacı hiçbir şekilde böyle bir dairenin var olduğunu ispatlamak değil, bu dairenin ontolojik pozitif bir alana sahip olduğunu ispat etmektir."⁴¹

Her bir anlama ve yorumlama süreci, insanın içinde bulunduğu dilde, toplumda ve gelenekte yer alan, önceden sahip olunan ön-anlayışla, ön-projeksiyonla ve ön-yargılarla gerçekleştirilir. İnsan ait olduğu gelenek ve dille hareket ederek, bu gelenekten doğan ön-yapıları ve önyargıları ile anlamanın merkezindedir. "Gelenek yoruma temel sağlar ve yeni yoruma davetiye çıkarır; bu tazelenen yorum geleneği canlı tutar. Yorum hareketini intikal ettirme hareketi canlandırır ve bunların ikisi bir arada dairevi hermeneutik vukubulma hareketini oluşturur."⁴² Anlama ve yorum ait olduğu tarihsel dünya tarafından etkilenir ve gelenek içinde temellenir. Çünkü hermeneutik döngü, salt eser ve okuyucu arasındaki ilişki ile sınırlandırılmaz. Hermeneutik dairenin evrensel bir boyutu bulunmaktadır. Hermeneutik daire geçmiş, şimdi ve geleceği bir arada değerlendirerek, tarihsel, zamansal ve evrensel bir döngü oluşturur. Birey hermeneutik dairede geleceğe-dönük bir varlık olarak, geçmişten ve gelenekten taşıdığı ön-anlamalarla, önyargılarla geleceğe doğru yönelir. Hermeneutik çemberin içinde yer alan her bir anlam ve yorum, önyargılarla oluşur. Anlamanın en temel parçası olan "önyargı" -Aydınlanma'da⁴³ yer alan önyargı anlayışının aksine- yanlış ya da eksik bir yargı ile meydana gelen bir anlama değildir. "Ben bu kavrayışı, şu şekilde formüle ettim: Varlığımızı oluşturan şey yargılarımızdan çok önyargılarımızdır."⁴⁴ Hermeneutiğin felsefi boyutunda ve hermeneutik çemberde önyargı kavramı, anlamanın gerçekleşmesine bir engel teşkil etmez. Aksine önyargılar insanın anlama ve yorumlama sürecinin en asli koşulunu oluştururlar. Anlamanın önemli bir parçasını oluşturan önyargı, bireyin ait olduğu

³⁹ Hans-Georg Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan. (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009), 54.

⁴⁰ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 55.

⁴¹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 5.

⁴² Theodore Kisiel, "Gelenegin Vukubulması: Gadamer ve Heidegger'in Hermeneutiği" *İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek ve Yorum* içinde, der. Hüsamettin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), burada 183.

⁴³ Gadamer'e göre Aydınlanma döneminde "önyargıya karşı önyargı" söz konusudur. Aydınlanma'da önyargı anlayışı, rasyonalizmin ve bilimselliğin etkisi altında değerlendirilerek, kuşku duyulan, yanlış yargı olarak ele alınmıştır. Önyargının olumsuz ve yanlış olarak nitelendirilmesi ise önyargının anlama üzerindeki olumlu etkisini gölgede bırakmıştır. Geniş bilgi için bkz. Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 10-32.

⁴⁴ Hans-Georg Gadamer, "Hermeneutik Problemin Evrenselliği" *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde, der. Hüsamettin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), burada 65.

gelenekte oluşur. Bu bakımdan önyargı kavramı, hermeneutik problemin odak noktasını oluşturur.

Anlamanın ilkesi olan önyargılar insanın içinde bulunduğu tarih, toplum, kültür, dil, gelenek ve otorite ile şekillenir. Bu noktada Gadamer, hermeneutiği tin bilimlerinin metodu olarak ele alan Dilthey'i insanın kendi kendini anlamasını ve buna bağlı olarak da otobiyografiyi hermeneutiğin temel problemi haline getirmesini eleştirir. İnsan, kendi kendini anlamadan önce ilk olarak, ait olduğu toplumu, kültürü, tarihi ve geleneği anlamaya, tanımaya başlar. "Kendimizi eleştiri süreciyle anlamadan çok daha önce [kendimizi] apaçık şekilde içinde yaşadığımız aileyle, toplumla ve devletle anlarız."⁴⁵ Hermeneutik döngüde ve hermeneutiğin felsefi probleminde subjektif yargılardan ziyade, gelenekten doğan önyargılar etkilidir. Bu bakımdan da bireyin kendi kendini tanıması ve anlaması etkin tarih bilincinin temel hedefi değil, yalnızca onun açılımlarından biridir. Anlamanın koşulu olarak yer alan önyargılar bir gelenekten, otoriteden doğduğu için tarihsel gerçekliklerin bir parçasıdır. Böyle bir parça ise epistemolojik-metodolojik olarak araştırma nesnesi olarak değil, ontolojik tecrübelerle, tarihle konumlanır. Ancak bu noktada doğru önyargılarla, yanlış önyargıların ayrılma problemi ortaya çıkmaktadır. Doğru ve yanlış önyargıları birbirinden ayırt edebilmenin yolu ise "zamansal mesafedir".

Herhangi bir çağa ait olan bir eser, Schleiermacher'ın ifade ettiği gibi, "yazarından daha iyi anlama"ya bağlı olarak çözümlenemez. Çünkü anlam, her çağa özgü olan farklı önyargılar, gelenekler ve zamansal farklılıklardan oluşur. "Aslında önemli olan şey, zamansal mesafeyi/uzaklığı, anlamayı mümkün kılan üretici ve pozitif bir durum olarak görmektir."⁴⁶ Gadamer'e göre zamansal mesafe aşılması gereken bir etken değildir. Zamansal mesafe bütün çağların, geleneklerin ve tarihlerin içinde barındırdığı bir verimlilik. Zamansal mesafenin odağı, mesafeleri aşarak, o mesafenin içinden okunan eseri yazarından da "daha iyi anlama" çabası değildir. Gadamer'e göre anlamın daha iyi anlaşılması vurgusu hermeneutiğin felsefi bir problemi değildir. Hermeneutik problemde yer alan zamansal mesafenin hareket noktası "farklı biçimde anlama"dır. Zamansal mesafede önemli olan birbirinden "farklı" ve "öteki" anlamların, daha iyi anlamaya götürecek metotlardan bağımsız olarak kendi önyargıları ile anlaşılması ve yorumlanmasıdır. "Eğer bir şekilde anlıyor isek, farklı tarzda anladığımızı söylemek kafidir."⁴⁷ Daha iyi anlama yerine, farklı şekillerde anlamak, hermeneutiğin merkezinde birbirinden farklı ufukların yer alması demektir. Bireylerin ya da başkalarının geçmişi, şimdinin ufku etkiler. "Geçmiş ve şimdiki zaman zamansal mesafeden dolayı farklı anlam ufuklarına sahiptir; fakat etki bağlamının sürekliliği sayesinde birbirleriyle bağlıdır."⁴⁸ Geçmiş ufuk, geçmiş bitmiş değildir ve etkisini önyargılarla şimdinin güncel ufunda sürdürmeye devam eder. Şimdiye ait olan ufuk, geçmiş zamana ait olan ufuk olmadan meydana gelemez. "Kazanmamız gereken tarihsel ufuklar dışında, şimdinin kendi başına izole edilmiş ufku olamaz. Aksine anlama daima kendi başarılarına varoldukları farz edilen bu ufukların kaynaşmasıdır."⁴⁹ Anlama "ufukların kaynaşması" (Horizontverschmelzung) ile gerçekleşir ve tarihsel bir ufuk oluşturur. Geçmişin ufku, başka bir ufukla yeniden şekillenir. Bu noktada ufukların kaynaşmasının açığa çıktığı alan "dil"dir. Ufukların kaynaşması ancak bir eser-okuyucu ilişkisinde ya da bir diyalogda kendini gösterir. Ufukların kaynaşmasında önemli olan, kurulan Ben-Sen ilişkisinde Sen'in Sen olarak hermeneutik tecrübeyi edinebilmektir. Sen'in, bir başkasının, ötekinin ya da okuduğumuz metnin bize karşı farklı bir söylemde bulunmasına açık olunmalıdır. "Bu tür "bir başkasına açık olma" olmaksızın hiçbir hakiki insani ilişki var olamaz."⁵⁰

⁴⁵ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 20.

⁴⁶ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 49.

⁴⁷ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 48.

⁴⁸ Arslan Topakkaya, *Antik Yunan'dan Günümüze Hermeneutik* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 127.

⁴⁹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 61-62.

⁵⁰ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 139-140.

Diyalog halinde olan bireylerin karşılıklı olarak birbirlerini anlaması, önyargılarla⁵¹ beraber birbirlerini dinlemelerinden geçer. İnsanın sahip olduğu ufkun dışına çıkabilmesi, başkasının ufkunu anlayabilmesi tarihsel bilincin asli ilkesidir. Böyle bir diyalog ise diyalektik bir yapıda ilerler. Diyalog, sorgulama, soru-cevap diyalektik olarak gerçekleşmesi farklı fikirlerin, önyargıların anlaşılmasını şart koşar. Diyalog içerisinde teorik ve epistemolojik olarak salt bir argüman aktarımı yoktur. Bu noktada metinden ve bir başkasından gelebilecek farklı, düşünülmemiş düşüncelerin açığa çıkabilme potansiyeli söz konusudur. Dolayısıyla böyle bir potansiyelin gücü ne bir teorem ile öngörülebilir ne de epistemolojik bir temellendirme ile bilimselleştirilebilir. “Diyalogda biz gerçekten yorumluyoruzdur. O halde konuşma, bir kendi kendini yorumlamadır.”⁵² Anlama sorgulamanın, soru-cevap ilişkisinin diyalektiğinde statik bir durumda değildir. Anlam belirli teorilerle sınırlandırılmadığı için dinamik bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan Gadamer’de hermeneutik salt tin bilimlerinin metodolojisi değil, felsefenin “evrenselliği”dir. Metodolojik ve epistemolojik teknikler hakikati temellendirmek için yeterli değildir. Hakikat diyalog içerisinde kendini görünür kıldığı için diyalog anlamanın ve yorumlamanın temelidir. “Doğru/hakikat, bu konuşma/diyalog sırasında doğan şeydir.”⁵³ Metot üzerinden hermeneutiği değerlendirmek, hermeneutiğin geniş ve kapsamlı alanını daraltmak demektir. Anlamanın koşulunu oluşturan sorgulamalar, diyalektik diyalog ve soru-cevap bilimsel metotlarla analiz edilemez. Anlama, anlayan-anlaşılan arasında diyalektik olarak gerçekleşen ve içinde birbirinden farklı yorumları barındıran bir oyundur.

4. Hermeneutikte Metodolojik ve Ontolojik Yaklaşım

Dilthey hermeneutiğini tin bilimlerinin temellendirilmesi üzerine inşa etmiş ve tin bilimlerinin, doğa bilimlerinden farklı, kendine ait bir yöneme sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Tin bilimleri ise bireyin tarihsel, toplumsal, kültürel dünyasını, kendi varlığını ve başkalarını anlamaya ve tanımaya yönelik bir bağlam oluşturmaktadır. “Anlama”nın gerçekleşebilmesi de doğa bilimlerinin kendine ait yöntem ve tekniklerinin olması gibi, tin bilimlerine ait olan bir “metot” ihtiyacına dayanmaktadır. Bu noktada tin bilimlerinin nesnel geçerliliği de epistemolojik ve metodolojik yaklaşımdan geçmektedir. Gadamer’e göre Dilthey, tin bilimleri ve doğa bilimleri arasındaki araştırma nesnesi farklılığında haklıdır. Ancak doğa bilimlerinde olduğu gibi, tin bilimlerinde de yer alan bilimsel ve yöntemsel bir kaygı, Dilthey’i Kartezyen bir karşılaştırma telaşına düşürmüştür. “Tin bilimlerinin nesnelliği, doğa bilimleri için geçerli olan nesnellikle atbaşı gider. Bu yüzden Dilthey “sonuçlar” sözcüğünü kullanmayı sever ve tin bilimlerinin metodini betimlerken, onların doğa bilimleriyle eşdeğerliğini göstermek ister.”⁵⁴ Tin bilimlerinin alanının doğa bilimlerinden farklı olduğunu kabul eden Gadamer’e göre, metot ve nesnellik kaygısı tin bilimlerinin “anlama” probleminin nesnel ölçütlere dayanması ile sonuçlanmıştır. Nitekim pozitivizmin ve doğa bilimlerinin yöntemlerinin tin bilimlerinden ayrılması gerektiğini savunan Dilthey, tin bilimlerinin birbirinden farklı noktalarını görmezden gelerek, bütün bir tin bilimlerini tek bir metoda indirgemıştır. Gadamer’e göre böyle bir indirgemecilik Dilthey’in tin bilimlerini temellendirme amacı ile hayat felsefesi arasında bir çatlak oluşturmuştur. Gadamer için Dilthey epistemolojik bir kartezyanizm ile yaşama felsefesini bağdaştırmaya çalışarak tin bilimlerinin odağını anlama probleminden nesnellığe çevirmiştir. “Onun tin bilimlerinin temellendirilmesi doğrultusundaki epistemolojik refleksiyonu, onun yaşama felsefesi zeminli çıkış noktasıyla hiç de gerçekten birleşmez.”⁵⁵ Ancak Gadamer böyle bir eleştiride Dilthey’e haksızlık etmektedir. Çünkü Dilthey özellikle Descartes felsefesinden itibaren salt epistemolojik olarak konumlanan

⁵¹ Anlamanın önyargılarla gerçekleşmesi, bireylerin kendi önyargılarından vazgeçerek, başkasının önyargılarını ya da ufkunu benimsemesi demek değildir. Burada önemli olan her bireyin, çağın, geleneğin kendi önyargıları ile karşısındaki insanı, toplumu ya da geleneği dinleyebilmesi ve anlayabilmesidir. Dinleme ve anlama karşılıklı olarak gerçekleşirken ne metnin ne de başkasının önyargılarını dayatması ya da üstünlük kurma çabası söz konusu değildir.

⁵² Hans-Georg Gadamer, “Kuşkucu Hermeneutik” *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde, der. Hüsamettin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), burada 157.

⁵³ Kathleen Wright, “Gadamer: Dilin Spekülatif Yapısı” *İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek ve Yorum* içinde, der. Hüsamettin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), burada 83.

⁵⁴ Hans-Georg Gadamer, “Dilthey’in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı” *Hermeneutik (yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* içinde, der. Doğan Özlem (Ankara: Ark Yayınları, 1995), burada 184-185.

⁵⁵ Gadamer, *Dilthey’in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı*, 181.

öznenin ve nesnenin kurulumunu hayattan ve tarihsellikten kopuk bir düalizmi eleştirmiştir. Dilthey bu eleştirisi ile öznenin kurulumunu kendi epistemolojisinde bilen ama aynı zamanda yaşayan, hisseden, yaşantı birlikleri oluşturan yönü ile oluşturmuştur. Dilthey özneyi salt düşünen, rasyonel, akıllı bir özne olarak ele almaz. Dolayısıyla Gadamer'in Dilthey'i epistemolojisiyle yaşama felsefesinde yer alan tutarsızlıkla suçlaması oldukça yersizdir. Dilthey epistemolojisini salt Kartezyen bir yaklaşımla temellendirmez. Dilthey'in tin bilimlerini temellendirmek adına ortaya koyduğu epistemolojik yaklaşımı insanın tinsel, tarihsel, toplumsal bağlamlarından soyutlanmaz. Çünkü Dilthey epistemolojisinde "yaşam"dan ve "yaşantı" kavramlarından yola çıkar. Onun epistemolojisi Gadamer'in iddia ettiği gibi, Descartes'ın şüpheli metodu ile bağdaştırılamaz. Dilthey'in epistemolojisi ile hayat arasındaki bağlantı Kartezyen bir bilimsellik değil, aksine bir yaşama felsefesi ortaya çıkarmaktadır. Dilthey'in epistemolojisi yaşama, hayata ve hayatın bağlantı noktalarına dayanmaktadır. "Bu modern denemenin amacı şudur: Yaşamayı yine yaşamadan hareketle anlamak."⁵⁶ Dilthey'in epistemolojisi ne salt rasyonalizmin ne de empirizmin alanındadır. Bu noktada Dilthey epistemolojisinin bir tarafını metodolojiye ve bilimselliğe dayandırırken, diğer tarafını da yaşama dayandırır. Bu bakımdan Gadamer, Dilthey'i salt bilimsellikte nasıl suçlamaktadır? Çünkü Dilthey epistemolojisinde Kant'ın salt akıl eleştirisine karşılık, tarihsel bir akıl eleştirisi ortaya koymaktadır. Dilthey, Gadamer'in iddiasının aksine salt teorik temelleri olan bir epistemolojik sistem oluşturmamıştır. Üstelik Dilthey, hayattan ve yaşantılardan soyutlanmış bir epistemolojinin bilgi alanını ve bilen öznesini fazlasıyla "akıl" temelli olduğu için eleştirir. Dilthey'in epistemolojisinin temelinde salt akıl değil, tarihsel bir akıl yer alır. Dilthey'de aklın bir mutlaklığı söz konusu değildir. Akıl, tarihseldir. Dilthey tarihselliğin ve tarihsellikten doğan deneyimlerin bilimsel olarak temellendirilmesine yönelir. Çünkü Dilthey'in epistemolojisi tek yönlü bir biçimde yalnızca bilimsellik değil, aynı zamanda yaşamdan oluşur. "Yaşam, yaşam tecrübesi ve Tin Bilimleri sağlam bir içsel ilişki ve karşılıklı alışveriş içerisindedirler."⁵⁷

Gadamer ise tin bilimleri ve doğa bilimleri ayrımını insanın tarihsellik ve dilsellikte bir arada bulunduğu varolma koşulu bakımından değerlendirmektedir. Anlama problemi bir yöntem geçerliliğinden ziyade, insanın varoluşunun temel özelliğidir. İnsanın tinsel, tarihsel dünyası ve yaşantıları Dilthey için nesnel bir ölçüte göre kavranabilir ve ifade edilebilir kavramlardır. "Gadamer, Dilthey'in insan bilimleri hermeneutiğinin nihayetinde Aydınlanma projesine bağlı olduğunu savunur."⁵⁸ Ancak Dilthey'in ortaya koyduğu hayat felsefesi ve epistemolojisinin temelini oluşturan içsel deneyimler, yaşantılar ve tarihin etkisi Dilthey'i Aydınlanma döneminden ayırmaktadır. Gadamer bu noktada Dilthey'in yaşam ile olan bağlantısını salt nesnellığe indirgemektedir. Dilthey'e göre tekil, bireysel bağlamlar, yaşantı birlikleri, yaşam pratikleri nesnellik içinde anlaşılabilir. Ancak Gadamer'e göre böyle bir alanda nesnel bir bilgi elde edilemez ve genel geçer unsurlar öngörülemez. Bu noktada, bireyin tekil tarihsel dünyasının tarihsel nesnel ölçütlerle nasıl kavranabilir olduğu problemi ortaya çıkmaktadır. "Sorun, bireyin tecrübesinin ve bu tecrübe hakkındaki bilgisinin nasıl tarihsel tecrübe haline geldiğidir."⁵⁹

Dilthey'de tekil bireyler kendine ait olan yaşam deneyimi ve tecrübesi ile tekilliğin yer almadığı bir tarihsel bağlama doğru geçiş yapmaktadır. Tekil birey kendisini tarihsel bir bağlamanın parçası olarak tecrübenin içinde konumlandırarak tin bilimlerinin kavramı haline gelir. "Tarih ve toplumda mevcut tekil olarak verilenlerden hareketle Tin Bilimlerinin bağlamı oluşur."⁶⁰ Ancak Gadamer'e göre Dilthey'de tekil bireylerin tekillikleri tarihsel ve toplumsal olarak bir sorun teşkil etmez. Bu noktada önemli olan tarih araştırmacısının nesnesinin epistemolojinin alanında nasıl doğrulanacağıdır. Tekil bireyler içinde bulundukları tarihsel konum her nasılsa, öyledir. Tekil bireylerin objektif sınırlarla belirlenmesi ise tecrübenin mahiyetini de sınırlandırarak onu nesnelleştirmektedir. Ancak tecrübe kavramını tekil bireyden, gelenekten ve dilden ayırmak tarihselliği göz ardı etmek demektir. "Hakiki tecrübe kişinin

⁵⁶ Georg Misch, "Tin Bilimleri Kuramı İçinde Yaşama Felsefesi Düşüncesi" *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* içinde, der. Doğan Özlem (Ankara: Ark Yayınları, 1995), 35.

⁵⁷ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 88.

⁵⁸ Risser, *Hermeneutics and the Voice of the Other, Re-reading Gadamer's Philosophical Hermeneutics*, 64.

⁵⁹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem Birinci Cilt*, 308.

⁶⁰ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 295.

kendi tarihselliğinin tecrübesidir.”⁶¹ Gadamer’e göre tecrübe kavramı, nesnel ölçütlerle değil, tecrübe kavramının asli yapısını yansıtacak şekilde hermeneutik bir bağlamda keşfedilmelidir. Gadamer hermeneutiğinde tecrübe kavramı tarihsel olarak etkin bilincin temelini oluşturmaktadır. Gadamer’e göre tecrübenin bilimsellikten, dışsal deneyimin tecrübesinden farklı olarak iç tarihselliği söz konusudur. Fakat bu noktada da Gadamer Dilthey’in tecrübe kavramına haksızlık etmektedir. Dilthey “deneyim” kavramında Kartezyanizmin epistemolojik tavrından ayrı olarak, deneyimi salt dışsal deneyimlerle değil, içsel deneyimlerle birlikte ele alarak, yaşama deneyimine dönüştürür. Gadamer deneyimin tarihselliğini vurgularken, Dilthey’de deneyim kavramının bir tarafını içsel deneyimlere, insanın tinsel-tarihsel dünyasına dayandırır. Dilthey’de tecrübe kavramı, tin bilimlerinin nesnesi olarak, yaşantıların anlamlandırılmasında, sonradan, yeniden yaşamanın imkânında ve başkalarını anlayabilmede merkezi bir görev üstlenir. Gadamer için bu noktada da tekil bir bireyin deneyiminin tarihsel bir deneyime nasıl dönüştüğü sorusu deneyimin problemlerinden biri haline gelmektedir. Ancak Gadamer bu noktada Dilthey’in nesnel tin kavramını göz ardı etmektedir. Dilthey deneyimin dışsal yönünü ele alırken, içsel yönünü de hermeneutik bağlamında temellendirir. Tarihsel, toplumsal, tinsel dünyanın deneyimleri tin bilimlerinin nesnesi olarak nesnel tinin içinde açığa çıkar. Dilthey bu noktada Hegel’in nesnel tinine yönelir. Fakat Dilthey tarihsel deneyimin nesnelliğini anlayabilmek için de Hegel’in mutlağından uzak durur. Dilthey, Hegel’in nesnel tin⁶² kavramını –Hegel’den farklılıklarıyla– hermeneutiğinin merkezine yerleştirirse de Hegel’in nesnel tininin idealizmini onaylamaz. Çünkü Dilthey, Hegel’in nesnel tinde ayırttığı kavramların hepsini bütün olarak, kendi nesnel tinine, yaşam kavramı ile dahil eder. Hegel için tin, gelişim aşamalarından geçerek, mutlak tine ulaşır. Dilthey’in nesnel tininde ise böyle bir ilerleme söz konusu değildir. Dilthey nesnel tini idealize etmez, ideal bir form olarak ele almaz. Çünkü Dilthey için nesnel tinin hareket noktası tam olarak hayatın kendisidir. Dilthey deneyimin, yaşantıların ve tarihselliğin temelini nesnel tin kavramına dayandırır. Çünkü nesnel tin, öznelerarası ilişkilerden, ortaklaşalıktan kaynaklanan tarihselliğin nesnelleşmesi ya da nesnelleşme biçimleridir. Dilthey, Gadamer’in savunduğu gibi anlamanın tarihsel bağlamını göz ardı ederek, onu nesnelleştirme ile yok saymaz. Dilthey nesnel tini hermeneutiğin asli anlam bağlamı olarak ele alır. Çünkü sanat, din, felsefe, devlet, ekonomi vb. gibi nesnel tinin temel unsurları tarihsellikte açığa çıkar. Ancak Gadamer bu noktada da Dilthey’i eleştirir. Gadamer’e göre herhangi bir dönemin, zamanın nesnel tinine yönelerek, o dönemin ya da zamanın anlaşılması ve yorumlanması bireyin içinde bulunduğu tarihselliğinden, tarihsel anlam bağlamından uzaklaşarak başka bir tarihsel bağlamın içine girmesi demektir. Gadamer’e göre bireyin salt geçmişteki tarihsel bağlam ile düşünmesi kendi tarihselliğinin dışına çıkması, anlama sürecini hatalara açık hale getirir. Oysa Dilthey’de insanın kendi tarihselliğini, kültürünü, etkisini nihai olarak bırakmak ya da dışında kalmak söz konusu değildir. Burada önemli olan nokta insanın kendi tarihsel döneminden ziyade, ait olmadığı fakat anlamaya ve yorumlamaya çalıştığı nesnel tinin, kültürün, devletin, tarihin içinden düşünmektir. Böyle bir yaklaşım ise insanın kendi tarihsel, anlam bağlamını yok sayması demek değildir.

Dilthey’de gelenek tarih araştırmacısının, o tarihe ait anlam bağlamında belgelerle, metinlerle anlayabileceği tarihsel bir alan oluşturmaktadır. Gadamer’de ise hermeneutik tecrübenin tarihselliği, gelenek aracılığıyla hermeneutik bir bilinç içinde gerçekleşir. “Hermenoytik tecrübe *gelenekle* alakalıdır. Gelenek tecrübe edilecek şeydir.”⁶³ Tecrübenin şekillendiği gelenek, sabit ve statik bir yapıda olmadığı için önyargıyı, ufku barındıran etkileşimli bir bağlam oluşturmaktadır. Dilthey’de ise tarihsel bir araştırma üzerinde çalışan tarihçi, kendi öznelliğinden ayrılarak nesnel bir zemin oluşturmalıdır. Bir tarihsel araştırmada kritik olan nokta doğru metotlarla, araştırmaya sınır çizebilmektir. Ancak Gadamer’e göre böyle bir görev tecrübenin tarihselliğini, gelenekle olan ilişkisini geri plana atmaktadır. Geleneğin önyargılardan oluşan canlı ve dinamik yapısının dışında kalmak, geleneğin içinde şekillenen tarihsel bilinçten uzaklaşmak demektir. Dilthey’in önyargıları belirli ölçütlerle nesnelleştirme çabasının yanında

⁶¹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 135.

⁶² “Hegel sisteminde bu kelime tinin gelişiminde basamaklardan birini ifade eder. Hegel bu basamağı öznel ve mutlak tinin arasına yerleştirir.” (Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 104.)

⁶³ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 135.

Gadamer tarihselliğin ve tarihsel bilincin içinde önyargıların ya da peşin hükümlerin geride bırakılmamasını ifade eder. “Bir gelenekte konuşlandırılmış olmak bilginin özgürlüğünü kısıtlamaz, tersine onu mümkün kılar.”⁶⁴ Diyalog içinde bulunan Ben’in önyargıları, başkasının önyargıları karşısında ortadan kalkmaz, bu önyargılar dönüştürülür, zenginleştirilir ve ortaklaşalık içinde anlam derinleşir. Gelenek önyargılarla beraber metodolojik bir sistemden ziyade, varlık ve varoluş ile açığa çıkar. Ancak bu noktada Dilthey’in geleneği, önyargıları ve tarihsel bağlamı aşma fikri Gadamer’in eleştirilerine maruz kalırken, Gadamer’de gelenek ile her bir diyalog ya da soru-cevap içinde anlamın dönüşümlü ve etkileşimli bağlamını garanti edemez. Bilgiyi gelenek ile sınırlandırmak, bazı diyaloglarda anlamın da statik bir hale gelmesine sebep olabilir. Çünkü Gadamer tarihin, dilin, kültürün ve geleneğin anlam bağlamlarının önemini ve anlama sürecindeki etkilerini vurgularken, bu kavramlara eleştirel bir perspektifin tam olarak nasıl oluşturulacağına ağırlık vermez. Gadamer, anlamının temelini oluşturan bağlamların eleştirel perspektifini zayıf bırakmaktadır. Bu noktada da Gadamer anlam sürecinin temelini oluşturan tarihsel bağlam ile metinlerin, eserlerin, diyalogların çoklu anlamlarını göz ardı ederek, anlamı tarihsel bir bağlamda bir metnin ya da diyalogun içinde sınırlandırarak, sabitleştirmektedir.

Dilthey’de tecrübenin, tarihselliğin ve tarihsel anlamının nesnellik ya da nesnel ölçütlerle bir metot ile çözümlenebilir olması Gadamer’in eleştirilerine sebep olmaktadır. Dilthey’in yaşama felsefesinde yer alan tarihsel anlam bağlamı ve tarihsel bilinç problemi Gadamer’e göre çelişkiler içermektedir. Hayatın hareketliliğinin içinde tarihsel bağlamın daimi olarak değişmesi, tarihsel anlama üzerinde nesnel bir bilgiye erişimi sınırlandırmaktadır. “Fakat eğer yaşama tüketilemez ve sürekli bir yaratıcı etkinlik ise (ki, Dilthey böyle düşünür), tarihsel anlam bağlamlarının sürekli değişip dönüşüyor olması, nesnellığe ulaştıracak bir bilme tarzının yolunu zorunlu olarak kapatmayacak mıdır?”⁶⁵ Dilthey’de tarihsel anlam bağlamlarının temelini oluşturan nesnel tin kavramının, spekülatif değil, tarihsel bilinç ile anlaşılması gerektiği söz konusudur. Ancak bilinç kavramının tarihselliği ve bilincin kendisini tarihsel anlam bağlamında bilmesi, nesnel bilginin imkanını ortadan kaldırmaktadır. Bilincin tarihsel koşulu, nesnel tinin anlaşılmasını ve tarih üzerine nesnel bir bilginin elde edilmesini sağlayabilir mi? Gadamer’e göre Dilthey nesnel tinin anlama yolunu ve tarihsel nesnel bilginin çözümünü, bireyin tarihsel bir varlık oluşuna bağlar. İnsan tarihsel olduğu için bu alanı da tarihsel olarak bilebiliriz. “Gadamer’e göre böyle bir çözüm epistemolojik açıdan bir kolaylaştırma olmaktadır.”⁶⁶ Ancak insanın tarihsel oluşu, nesnel tinin tarihsel anlama bağlamında anlaşılabilirliğinin epistemolojik bir kolaylığı olmadığı gibi, aksine bir zorluk oluşturmaktadır. Tarihsel bilincin kendisini tarihselliğin içinde bilmesi; bir yandan bilgiyi hem tarihselciliğin hem de göreliliğin sınırlarında tutmak diğer yandan da tarihsel dünya için nesnellik ve bilimsellik kurmak bir çelişki barındırmaktadır. “Gadamer’in Dilthey eleştirisi onun teorisiyle ilgili “çift anlamlılığa” özel bir vurgu yapar. Söz konusu teori, görecelik ve nesnellik arasındaki uyumsuzluk ilkesine dayanır.”⁶⁷

Dilthey’in tarihsel bilgi anlayışında göreliliğin ve objektifliğin bir arada bulunması Gadamer’e göre, Dilthey’i Kartezyen yaklaşımıyla bilimsel bir kesinlik arayışına düşürmektedir. “Gadamer Dilthey’i tin bilimlerinin temellen-dirilmesi için Descartes’ın metodik şüphesi ve bilimin kesinliği ile hareket ederek, kendiliğinden açığa çıkan şüpheyi birbirinden ayırt etmemekle suçlamaktadır.”⁶⁸ Gadamer’e göre tarihsel bir bilinç bilimsel kesinlikler koyan, nesnel ölçütlerle hareket eden bir bilinç değildir. İnsanın tarihselliğinin yer aldığı tarihsel bir bilince nesnellik kazandırılmaz. Gadamer için tarihselliğin, tarihsel bilincin objektif nesnel ölçütlerle açıklanamaması, tarihselliğin eksikliği değildir. Gadamer tarihselliğin, tarihsel bilincin metodolojik tekniklerle ve nesnel ölçütlerle açıklanamamasını Hegel’in Efendi-Köle diyalektiğinden hareketle açıklar. Tarihsel bağlamın nesnel ölçütlerle ele alınması, Hegel’in diyalektiğinde yer alan efendi gibi konumlandırılır. Gadamer’e göre tarihi nesnelleştirmek, onu efendileştirmek demektir. Ancak tarihsellik ya da geçmişin anlam bağlamı efendi değildir. “Efendi insanlığın özbilince ulaşma yolunda saplandığı

⁶⁴ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*, 139.

⁶⁵ Gadamer, *Dilthey’in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı*, 171.

⁶⁶ Gadamer, *Dilthey’in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı*, 171.

⁶⁷ Arslan Topakkaya, “Dilthey-Gadamer İlişisini Hermeneutik Üzerinden Okumak,” *Cogito “Hermeneutik”* 89, (2017): 146-160, burada 149.

⁶⁸ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem Birinci Cilt*, 331.

bir açmazı temsil etmekle birlikte, bu açmazın kendisi ilerlemenin bir koşulu olmaya devam etmektedir.”⁶⁹ Geçmiş efendinin öz-bilinci gibi bir bilince sahip değildir. Anlama, tarihselliğin etkisi ile oluştuğu için bilinç, tarihseldir ve tecrübeler metodolojik tekniklerin dışında kalır. Geçmişin etkisi, başkasının, efendinin, ötekinin bilinci değildir. Tarihsel bilinç sabit bir formda, bağımlı bir şekilde durmaz. Tarihsel bilinç aynı zamanda tarihi de yapar ve yönlendirir. Tarihsel olarak etkin bilinç içinde bulunulan durumun ve o duruma ait olan bir şeyin bilinci olduğu için bir etki bağlamı meydana getirir. Dolayısıyla geçmiş ve geçmişin ortaya çıkardığı etki efendi olarak konumlandırılmaz. “Efendi köleye bağımlıdır ve bu, efendinin öz-bilincinin yanlışlığını, tabir caizse asıl onun hizmet ettiğini gösterir.”⁷⁰ Gadamer için Dilthey’de tarihsel bilinç kendi tarihselliğine ait olan koşulları ve anlam bağlamlarını aşmalı ya da onların ötesine geçebilmelidir. Tarihsel bilinç kendi yapısını oluşturan tarihsel koşulları aştığında da Dilthey’in tarihsel olarak nitelendirdiği özne, kendi tarihselliğini aşarak, tarihin de ötesinde bir birey, özne haline gelir. Gadamer için öznenin kendi tarihselliğinden çıkarak, tarihini aşması ise özneyi tarihsel olmaktan alıkoyar. Bu durumda tarihsel özne, Kartezyen bir yaklaşımla mantıksal bir özneye dönüşür. Ancak Dilthey’de bilinç ve bilincin yönelimselliği tarihseldir. Bilinç içinde bulunduğu tarihsellik ile yönelir, anlar ve yorumlar. Çünkü öznenin kendisi, varlığı tarihseldir. Dilthey, Gadamer’in eleştirilerinin aksine Kartezyenin mantıksal öznesini ve ortaya çıkan özne-nesne ayrımının tarihsellikten ayrıştırılmasına karşı çıkar. Mantıksal bir öznenin nesnesi tarihten soyutlanmıştır. Dilthey bilinci ve bilincin tarihselliğini mutlak, nesnel kavramlarla ya da mantık ilkeleri çerçevesinde temellendirmez. Dilthey tarihsel bilinci ve onun açığa çıktığı anlam bağlamını yaşantılarla beraber yaşamın içinde değerlendirir.

Gadamer bir metodolojinin yerine, evrensel hermeneutik ve ufukların kaynaşmasını öngörmektedir. Gadamer’e göre Dilthey’in tarihselliğe yöntemsal bir şüphe ve sınırlama oluşturması tarihsel bilgiyi de epistemolojik ilkelere sınırlandırmaktır. Gadamer’e göre etkin tarihsel bilinç geçmişin yalnızca kendi bağlamında bilimsel kesinlikle anlaşılmasını değil, geçmiş, şimdiyi ve geleceği aktif ve etkileşimli bir süreç olarak değerlendirir. Ancak bu noktada Gadamer’in hermeneutiğinin odak noktası olan ve anlamanın temelini oluşturan önyargı, gelenek ve otorite gibi kavramların anlamı aktif ve etkileşimli olarak oluşturması ile ilgili birtakım sorular da açığa çıkmaktadır. Ufukların kaynaşması gerçekleştiğinde ve farklı önyargılar birleştiğinde iki ufkun unsurları arasında meydana gelen tutarsızlıklar nasıl kontrol altına alınabilir? Birbirinden farklı önyargıların yeni bir ufukta birleşmesi, diyalogun en başından itibaren kabul edilen uzlaşımlar olmadan nasıl mümkündür? Birbirine tamamen zıt olan önyargıların uzlaşımında birinin diğerine gelenek ve otorite aracılığıyla tahakküm kurması nasıl önlenebilir? Gadamer bunun cevabını tarihsel olarak etkin bilinç olarak belirler. Bu noktada başkasına açık olma fikri, anlama sürecine dahil olur. Fakat burada da soru-cevap, diyalog gibi oluşumlar yorumcunun ufkunun sınırlarında sorduğu sorulara bağlı olarak şekillenir. İki yorumun arasında ortaya çıkan tutarsızlıklar bir uzlaşma temelinde yer almazsa kaynaşma çelişkiler barındıracaktır. Bundan dolayı da diyalogun özgür bir soru-cevap biçiminde ilerleme ihtimali en baştan kabul edilen uzlaşımla ortadan kalkacaktır. Bu bağlamda Habermas’a göre Gadamer’in önyargıları, geleneği ve otoriteyi anlamanın temel şartı olarak konumlandırması, özgür diyalogun ve soru-cevap ilişkisinin temelini teşkil eden “dil”in tahakküm aracı olarak ortaya çıkmasına sebep olur. “Gelenegin oluşumu yalnızca bir kendi kendine yeterli hermeneutik için yeterli mutlak güç olarak sahneye çıkar; aslında o, emek ve egemenlik sistemleriyle bağlantılıdır.”⁷¹ Soru-cevap ya da diyalogun gidişatı yorumcunun bakış açısıyla sınırlandırıldığı için etkin tarih ilkesi de sınırlandırılmaktadır. Böyle bir sınırın içerisinde salt başkasına açık olarak, sınırları kesinleşmemiş ve yönlendirilmemiş bir diyalogun ortaya çıkması zorlaşmaktadır. Gadamer, Habermas’ın eleştirilerine karşı çıkarak, anlamanın koşulunu oluşturan önyargının, geleneğin ve otoritenin hermeneutiğinde dogmatik bir yapı oluşturmadığını ifade eder. Son olarak hermeneutik üzerine yapılan tartışmaların sonucunda, hermeneutiğin tarihinde önemli kırılmalar meydana getiren Dilthey hermeneutiğinin metodoloji arayışı ve Gadamer hermeneutiğinin de tarihsel bağlam vurgusu bütün farklılıkları ya da

⁶⁹ Tülin Bumin, “Hegel” Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, *Praksis Felsefesi* (İstanbul: YKY, 2005), 42.

⁷⁰ Hans-Georg Gadamer, *Hegel’in Diyalektiği* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), 88.

⁷¹ Jürgen Habermas, “Gadamer’in Hakikat ve Yöntem’inin Eleştirisi” *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde, der. Hüsamettin Arslan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), 229.

benzerlikleri ile hermeneutiğin değişik katmanlarını oluşturmuştur.

Sonuç

Hermeneutiğin metot problemi Luther'in anlamanın gerçekleşmesi için bir metot ve teknik gerekliliğini ortaya koyması ile başlamıştır. Luther'den itibaren, Aydınlanma dönemi ve Schleiermacher'in hermeneutiği ile anlama yöntem arayışı üzerinde ilerlemiştir. Hermeneutik tarihinde metodolojik hermeneutiği ile büyük bir kırılma noktası oluşturan, Dilthey, tin bilimlerinin epistemolojik olarak temellendirilmesini felsefesinin nihai amacı olarak belirlemiştir. Dilthey'in tin bilimlerinin metodu olan hermeneutik yaklaşımı, şüphesiz ki kendisinden sonra gelen hermeneutik yaklaşımları da etkilemiştir. Dilthey'in nesnel tin, yaşantı ifadeleri gibi hermeneutiğinin önemli kavramlarını Heidegger, ontolojik bakımdan ele almış ve bu kavramlar onun ön-anlama problemine temel teşkil etmiştir. Heidegger Dilthey'in epistemolojik-metodolojik hermeneutiğine karşılık, ontolojik bir temellendirme yapmıştır. Heidegger'in hermeneutiği metot kaygısından ayrılarak, insan varlığının var olma şekli olarak konumlanmıştır. Aydınlanma ve Schleiermacher hermeneutiği ile temelleri atılan hermeneutik daire kavramı da Heidegger ve Gadamer hermeneutiği ile insanın varoluş ifadesi bakımından ontolojik bir düzeydedir. Çünkü hermeneutik çember içinde anlam, önyargılarla başlar ve bu önyargıların sorgulanması ve yeniden şekillendirilmesi ile derinleşir. Gadamer hermeneutiğinde, hermeneutik daire kavramını salt metinlerin anlaşılması olarak değil, anlama problemini insanın varoluşunun temel unsuru olarak değerlendirir. Bu noktada Gadamer Dilthey'in hermeneutiğini metodolojik, epistemolojik, tarihsel bağlam, nesnel-bilimsel ölçütleri, dil ve gelenek gibi yaklaşımlarından dolayı eleştirmektedir. "Gadamer'in soruları, nesnel bilim talebi ile Dilthey'in tarihsel anlayış analizinde bulunan yaşam felsefesinin varsayımları arasındaki çatışmayı ortaya koymayı amaçlamaktadır."⁷² Dilthey'e göre tarihsel insan tarihi yapan ve bir yandan da tarihi araştıran kişi olduğu için tarihsel açıdan koşullanmıştır. Bu noktada da tarihsellik, nesnellik ölçütlerine göre ifade edilebilmektedir. Tarihsel anlama, nesnel-bilimsel bakımdan tarihsel olarak şartlandırıldığı için tarihsel bilgi nesnelleşir. Gadamer ise tarihsel alandaki anlama problemini ne metodolojik bilimsellik ile ne de tin bilimlerinin temellendirilmesi bakımından bir temel arayışı olarak değerlendirmez. Gadamer'e göre Dilthey'in anlama problemini tekil ve nesnel bir bağlamda, görecelik ve nesnellik ile bağdaştırmaya çalışması, onun hayat felsefesi ve bilimsel yaklaşımı arasında bir çelişki ortaya çıkarmaktadır. Gadamer'e göre "anlama problemi insanın varoluşsal temeli olduğu için epistemolojik ve metodolojik bir yaklaşımla değil, ontolojik ve evrensel bir temelde ele alınmalıdır."⁷³ Gadamer Dilthey'i hermeneutiği metodolojik bir sınırlılık içine aldığı için eleştirmektedir. Özellikle de tarihselliği ve tarihselliğe ait olan nesnel, bilimsel bilgi çabasını Descartes felsefesinden itibaren etkisini sürdüren Kartezyen bir kesinlik ve karşılaştırma telaşına bağlar. Ancak burada Gadamer Dilthey'e karşı yönelttiği Kartezyen eleştirisi ile Dilthey'in epistemolojik yaklaşımına haksızlık etmektedir. Dilthey'in tin bilimlerinin epistemolojik temellendirilmesi salt metodik bir şüpheden ibaret olmadığı gibi onun çabası pozitivist bir yaklaşım da değildir. Bu bağlamda Dilthey tin bilimlerinin temellendirme çabasını Kant'ın aklın eleştirisi ile hesaplaşarak kurmaktadır. "Tarihsel nesnelerin oldukça farklı doğasını anlayabilmek için öncelikle Kant'ın yalın ve şeffaf akıl eleştirisinden kurtulmak zorundayız."⁷⁴ Dilthey'in tin bilimlerinin temellendirilmesindeki amacı, doğa bilimlerindeki epistemolojik kartezyanizmi tin bilimlerine uygulamak değildir. Onun amacı tin bilimlerinin epistemolojik sınırlarını doğa bilimleri gibi teorik açıdan temellendirmektir. Üstelik böyle bir temellendirme de insanın tarihselliğinden ve tarihsel kategorilerden geçmektedir. Dilthey'de tarihsel anlamanın ve tarihsel bilincin temel özelliği doğa bilimlerinin ve pozitivizmin bilimsel kesinlik anlayışının tin bilimlerinde bir kopyasını yapmak demek değildir. Dilthey'in tin bilimlerinin temeli için doğa bilimleri gibi nesnel ölçütler arayışı, bilimsel ya da pozitivist bir yaklaşımla nitelendirilemez. Tam aksine Dilthey, pozitivist ve Kartezyen bir biçimde insanın tinselliğini, toplumsallığını, yaşamını göz ardı eden doğa bilimleri eleştirmektedir. İnsanın kendini, başkalarını, yaşantılarını anlamasına yardımcı olan tin bilimleri insanın yaşantılarından ve

⁷² Risser, *Hermeneutics and the Voice of the Other, Re-reading Gadamer's Philosophical Hermeneutics*, 63.

⁷³ Risser, *Hermeneutics and the Voice of the Other, Re-reading Gadamer's Philosophical Hermeneutics*, 66.

⁷⁴ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 262.

tarihselliğinden meydana gelmektedir. “Tin’in bütün sistematik bilimleri, yaşanmış, anlaşılmış olan ve bunları ifade eden kavramlar arasındaki ilişkiye dayanır.”⁷⁵ Gadamer Dilthey’in tinsel ve tarihsel dünya üzerinde, tarih araştırmalarıyla nesnel ölçütler çıkarılabileceği görüşünü reddeder. Gadamer’e göre Dilthey’in tarihsel bilinci, bilimsel nesnel ölçütlerle uzlaştırmaya çalışması, tin bilimlerinin anlama problemini yok saymak demektir. Dilthey’in göreceliğin yanında objektif bir bilgi arayışı anlamının asli bağlamını anlamlandıramaz. “Tarihsel bilgi objektivist bilgi modellerine göre betimlenemez, çünkü kendisi tarihsel bir olayın bütün özelliklerini taşıyan bir süreçtir.”⁷⁶ Ancak Gadamer bu noktada Dilthey’e haksızlık etmektedir. Dilthey objektivite arayışı için anlamının asli bağlamını yok saymakla itham edilemez. Dilthey için bilincin kendisi tarihseldir ve insan tarihsel bir varlık olarak tarihsel bilinçle tarihin nesnesine yönelir. Dilthey’de tarihsel bilinç, Gadamer’in eleştirisinin aksine, salt epistemolojik olarak değil, bireyin kendini, başkalarını ve geçmişi anlaması ile temellenir. İnsan tarihsel bir varlık olduğu için tarihin koşullarından etkilenir. Böyle bir etkilenme hali, tarihsel bilincin temelini oluşturan deneyim kavramını açığa çıkarır. Dilthey, tarihsel bilinç ile anlamayı yok saymaz; aksine anlama tarihsel bağlamda şekillenir. Herhangi bir eserin, metnin, bireyin anlaşılması ait olduğu tarihsel bağlama ve tarihsel koşullara bağlıdır. Gadamer’de ise tarihsel bağlamın anlaşılması ne salt tarihsel döneme ne de o dönemin metinlerine bağlı değildir. Gadamer’in hermeneutiğinde geçmişteki tarihsel bağlam, şimdinin üzerindeki etkisini sürdürür ve şimdinin ufkunda etkileşimli olarak konumlanır. Böyle bir etkileşimin sağlayıcısı dildir ve dil varlık ile ilişki içindedir. Anlamının dil ile gerçekleşmesi ise özne ve nesnenin iletişimini de gerektirmektedir. Dilthey’de özne ve nesne tarihsel bir bağlamın içinde nesnel ölçütler ve araştırma tekniğiyle kurulur. Gadamer’de ise özne nesneyi çözümlemek için metot kullanmaz. Özne ve nesne karşılıklı olarak birbirini etkiler, dönüştürür. Böyle bir dönüşümde ise özne ve nesne yeni ve farklı bir anlam bağlamı oluştururlar. Gadamer’e göre Dilthey’in tarihsel anlam bağlamı ve metodolojik yaklaşımı romantik temelde inşa edilmiş bir nesnellik çabasıdır. Romantik hermeneutik içinde şekillenen tarihsel deneyim doğa bilimlerinin yöntemleriyle ele alındı. Ancak Gadamer’e göre, böyle bir nesnellik anlama problemini temellendirmekte güçlük çekmektedir.

Son olarak hem Dilthey’in hem de Gadamer’in anlama ve yorumlama problemi farklı yaklaşımlarda (metodolojik ve ontolojik) ele alınmıştır. Dilthey’in metot arayışı ile Gadamer’in önyargıların yapıcı rolü ve zamansal mesafe gibi kavramları hermeneutiğin içerisinde işlevsel ve metodik problemler barındırarak, hermeneutiğin dönüştürücü gücünü ortaya koymaktadır. Dilthey’in ve Gadamer’in hermeneutiği değerlendirme yolları birbirinden oldukça farklı olsa da her iki filozofun da hermeneutiğin gelişimine yaptığı büyük katkılar yadsınamaz bir gerçektir.

⁷⁵ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 290.

⁷⁶ Gadamer, *Tarih Bilinci Sorunu*, 218.

Kaynakça

- Bollnow, Otto Friedrich. “İfade ve Anlama” *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar*, içinde, Çeviren: Doğan Özlem, 83-121. Ankara: Ark Yayınevi, 1995.
- Bolt, Barbara. *Yeni Bir Bakışla Heidegger*. Çeviren: Murat Özbank, İstanbul: Kolektif Yayınları, 2015.
- Bumin, Tülin. “Hegel”, *Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*. İstanbul: YKY, 2005.
- Dilthey, Wilhelm. *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*. Çeviren: Arslan Topakkaya, Ankara: Fol Yayınları, 2021.
- Dilthey, Wilhelm. *Hermeneutics and the Study of History Selected Works, Volume IV*. New Jersey, USA: Princeton University, 1996.
- Dilthey, Wilhelm. *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. Çeviren: Doğan Özlem, İstanbul: Notos Kitap, 2011.
- Gadamer, Hans-Georg. “Dilthey’in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı” *Hermeneutik (yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* içinde, Derleyen: Doğan Özlem, 151-187. Ankara: Ark Yayınları, 1995.
- Gadamer, Hans-Georg. “Hermeneutik Problemin Evrenselliği” *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde, Derleyen: Hüsamettin Arslan, 61-72. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Gadamer, Hans-Georg. “Hermeneutik,” Çeviren: Doğan Özlem, *Cogito “Hermeneutik”* 89, (2017): 43-58.
- Gadamer, Hans-Georg. “Kuşkucu Hermeneutik” *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde, Derleyen: Hüsamettin Arslan, 149-159. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Gadamer, Hans-Georg. “Tarih Bilinci Sorunu” *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım* içinde, Çeviren: Taha Parla, 174-234. İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.
- Gadamer, Hans-Georg. *Hakikat ve Yöntem Birinci Cilt*. Çevirenler: Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008.
- Gadamer, Hans-Georg. *Hakikat ve Yöntem İkinci Cilt*. Çevirenler: Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2009.
- Gadamer, Hans-Georg. *Hegel’in Diyalektiği*. Derleyen: Güçlü Ateşoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.
- Habermas, Jürgen. “Gadamer’in Hakikat ve Yöntem’inin Eleştirisi” *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde, Derleyen: Hüsamettin Arslan, 199-230. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Heidegger, Martin. “Anlama ve Yorum” *İnsan Bilimlerine Prolegomena Dil Gelecek ve Yorum* içinde, Derleyen: Hüsamettin Arslan, 307-331. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. Çeviren: Kaan H. Ökten, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2011.
- Kisiel, Theodore. “Gelenek’in Vukubulması: Gadamer ve Heidegger’in Hermeneutiği” *İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek ve Yorum* içinde, 181-207. Derleyen: Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Misch, Georg. “Tin Bilimleri Kuramı İçinde Yaşama Felsefesi Düşüncesi” *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* içinde, Çeviren: Doğan Özlem, 29-49. Ankara: Ark Yayınevi, 1995.
- Misgeld, Dieter. “Gadamer’in Hermeneutiği Üzerine” *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* içinde, Derleyen: Hüsamettin Arslan, 73-98. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Risser, James. *Hermeneutics and the Voice of the Other, Re-reading Gadamer’s Philosophical Hermeneutics*. Amerika: State University of New York, 1997.
- Stein, Ludwig. “Historical Optimism: Wilhelm Dilthey,” *The Philosophical Review* 33/4, (1924): 329-344.
- Topakkaya, Arslan. “Dilthey-Gadamer İlişkisini Hermeneutik Üzerinden Okumak,” *Cogito “Hermeneutik”* 89, (2017): 146-160.

Topakkaya, Arslan. “Felsefi Hermeneutik,” *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* sayı: 4 (Aralık 2007): 75-92.

Topakkaya, Arslan. *Antik Yunan’dan Günümüze Hermeneutik*. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.

Topakkaya, Arslan. *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Topakkaya, Arslan. *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2016.

Wright, Kathleen. “Gadamer: Dilin Spekülatif Yapısı” *İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek ve Yorum* içinde, Derleyen: Hüsamettin Arslan, 75-97. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.